

Idræt som folkelig dannelse og idrætsfaglig uddannelse

Sine Agergaard

Center for Idræt, Aarhus Universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652-7224) 2004-12-14

Copyright © Sine Agergaard 2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Nærværende artikel er uddrag fra min ph.d.-afhandling, som er under udgivelse i skrivende stund (Agergaard 2004a). Læseren må derfor bære over med den skolede introduktion til projektet. Samtidig giver artiklen dog et indblik i, hvordan analyse af ikke alene diskurser, der er i fokus i denne artikel, men også analyse af rum og praksis, viser, hvordan forskellige traditioner for folkelig dannelse og idrætsfaglig uddannelse bliver videreført og forvaltet af institutioner og konkrete grupper af unge i det danske idrætsfelt.

Danske idrætsuddannelser som undersøgelsesobjekt

Der er mange grunde til, at danske idrætsuddannelser er interessante at gøre til genstand for etnografisk analyse. For det første trækker undersøgelsesobjektet perspektiver tilbage til udbredelsen af dansk *idræt* som gymnastik og sport, der som dele i de folkelige bevægelser og industrialiseringen har været grundlæggende for udviklingen af det moderne danske samfund. For det andet kan *uddannelser* i idræt være genvejen til en forståelse af, hvorledes de folkelige og industrielle traditioner bliver videreført i dag, idet potentielle folkelige ledere og elitetrænere bliver uddannet til at undervise andre børn, unge og voksne i idræt. For det tredje er der det særlige ved det *danske* idrætssystem set i forhold til andre lande, at der historisk og aktuelt er udviklet en organisationsstruktur med flere, men især to dominerende idrætsorganisationer (Hansen 1994, Ibsen 2002).

I det danske idrætsfelt er Danske Gymnastik- og Idrætforbund, DGI, og Danmarks Idræts-Forbund, DIF, i dag de to centrale paraplyorganisationer for lokale idrætsforeninger i Danmark med hver ca. 1,3-1,5 millioner medlemmer, mens Dansk Firmaidrætsforbund (DFIF) har 340.000 medlemmer. DGI og DIF er symbolsk anerkendte som de to store landsdækkende idrætsorganisationer (for hhv. folkelig gymnastik og idræt og bredde- og elitesport) og økonomisk anerkendte af staten til at modtage en stor del af tipsmidlerne.¹ Udover at føre idrætspolitik, disponere over tipsmidlerne og organisere diverse idrætsakti-

viteter er DGI og DIF selv eller i samarbejde med andre institutioner også involveret i flere uddannelsesprojekter.

Som udgangspunkt for et feltstudie i det danske idrætsfelt har jeg valgt et udsnit blandt de mange idrætsuddannelser i Danmark. Selv om de to udvalgte idrætsuddannelser er forholdsvis nyoprettede (fra 1951 og 1988), er de blandt de bedste mulige eksempler på institutioner, der i dag arbejder med at videreformidle de to strømme af traditioner i det danske idrætsfelt ved at uddanne hhv. ledere til den folkelige gymnastik og idræt og trænere til bredde- og elitesporten.² De to udvalgte institutioner kan ikke direkte kategoriseres som en DGI-skole og en DIF-skole, men er selvejende institutioner, der formelt ledes af et repræsentantskab, hvor repræsentanter fra hhv. DGI og DIF har flertallet. I betragtning af deres relationer til DGI og DIF kan man sige, at de to institutioner er knyttet til to forskellige positioner i det danske idrætsfelt.

Blandt de 11 idræts højskoler i Danmark har jeg valgt at følge uddannelsen ved Gymnastik og Idræts højskolen ved Viborg (GIV). Med en lang forhistorie blev GIV oprettet i 1951 ikke mindst takket være en opbakning fra de jyske amtsforeninger (nu amtsforeninger i DGI). I lyset af efterkrigstiden blev GIV en af de højskoler som i høj grad prioriterer det at uddanne den danske ungdom som frivillige ledere. Som andre danske idræts højskoler har GIV fastholdt det folkelige lederbegreb som en fællesbetegnelse for uddannelsen af eleverne som ledere, trænere og instruktører i specifikke idrætsgrene og for dannelsen af ledere til et alment foreningsarbejde (Worm 1989:38). Som forstanderen for GIV sagde til mig forud for feltarbejdet, er GIV aktuelt en af de danske gymnastik- og idræts højskoler, der tydeligst bekender sig til den folkelige gymnastik og idræt. Selv om GIV gennem længere tid i større eller mindre grad har samarbejdet med DGI (og forudgående organisationer), er højskolens tilknytning ikke statisk, men konstant til diskussion bl.a. blandt lærerne ved GIV.³ Gymnastikhøjskolen er således interessant som undersøgelsesobjekt, da her sker der på en gang en overlevering og fornyelse af den folkelige gymnastik- og idrætstradition.

En anden institution i det danske idrætsfelt, der samarbejder med DIF og Team Danmark om at uddanne bredde- og eliteidrætstrænere, er Danmarks Trænerskole Aalborg (DTA). DTA startede i 1988 som den første deciderede uddannelsesinstitution indenfor den danske sportsbevægelse. DTA har som sit eksplicite formål at tilbyde træneruddannelse på et højt idrætsfagligt niveau med DIF's specialforbund som målgruppe. DTA anvender således trænerbegrebet for uddannelsen af instruktører i en række specifikke idrætsgrene. Da DTA ikke har opnået statsanerkendelse for sin træneruddannelse, og specialforbundene nu prioriterer deres egne diplomtræner-uddannelser, har DIF ikke fundet grundlag for at fortsætte deres støtte til skolen. Da DTA heller ikke har kunnet rejse midler ad anden vej, har institutionen været nødsaget til at lukke i 2003. Dog ændrer lukningen ikke ved dette projekts problemstilling, men bekræfter derimod, at DTA kan betragtes som en uddannelse, der er tæt relateret til DIF som en blandt flere bredde- og elitesportsinstitutioner i det danske idrætsfelt.

Tidligere studier af idrætsuddannelser til den frivillige idræt

Der er udført forholdsvis få empirisk funderede studier af danske idrætsuddannelser, og der er i disse tidligere studier ikke anvendt etnografiske metoder som deltagerobservationer blandt konkrete grupper af 'unge'. Hvorledes socialiseringen foregår i praksis i konkrete kontekster indenfor foreningsidræt og skoleidræt, ved vi således ikke meget om. Her vil jeg kort gennemgå tidligere forskning om uddannelser indenfor den såkaldte frivillige idræt, som indbefatter uddannelser på højskoler og andre private institutioner, samt idrætsorganisationernes kortere og længerevarende kurser.

De første studier af danske idrætsuddannelser er på sin vis den idræthistoriske forskning om udbredelsen af gymnastikken og sporten i Danmark sidst i 1800-tallet. Her berøres nemlig de første formelle uddannelser indenfor den frivillige idræt i Danmark, som kan siges at være delingsførerkurser først i skydning og siden i gymnastik, der blev afholdt på landets højskoler fra 1878 (Korsgaard 1982/97:102f). En mindre eksplicit uddannelse eller snarere en uformel mesterlære lå der også i de første pionerers udbredelse af sporten i de danske provinsbyer (Trangbæk et al 1995 I:24f).

Højskolerne havde i lang tid det, der ligner et monopol som institutioner for idrætsuddannelse af ledere og trænere til den frivillige foreningsidræt i Danmark (Worm 1989:44). En selvstændig position, der dog er blevet ændret med etableringen af kortere og længerevarende kurser i idrætsorganisationerne fra 1960-70'erne. I starten var organisationskurserne tænkt som en nødløsning for at afbøde manglen på ledere og trænere i idrætsforeningerne. Organisationskurserne blev dog hurtigt permanente løsninger med et systematisk opbygget udbud af kurser indenfor forskellige idrætsgrene (Ketelsen 1989:103, Berggren, Ibsen & Jespersen 1989:119).

Der blev foretaget en større spørgeskemaundersøgelse og 34 interviews af unge, som i 1981 blev uddannet ved danske gymnastik- og idræthøjskoler og ved gymnastikkurser i DDGU og DDSG& I (fra 1992 sammenlagt i DGI). Undersøgelsen er udgivet med titlen *Idrættens Trækfugle* (Berggren, Ibsen & Jespersen 1987b). Baggrunden for undersøgelsen er en tilbagevendende problemopfattelse indenfor den folkelige idræt; nemlig at der er mangel på ledere (Berggren, Ibsen & Jespersen 1987a:1f). Undersøgelsen viser, at selv om tilgangen til kurser og uddannelser indenfor den folkelige idræt har været voksende siden 1960'erne, sker der et stort frafald af potentielle folkelige ledere umiddelbart efter et højskoleophold eller et organisationskursus. I sammenfatningen af undersøgelsens resultater lyder de tre første pointer dog:

1. Instruktørfrafaldet og instruktørvedholdenheden er hverken værre eller bedre end det altid har været
2. Instruktørfrafaldet og instruktørmanglen skyldes ikke 'tyveri' fra anden form for idrætsorganisering.
3. Instruktøruddannelse har ikke den betydning som organisationer og højskoler tillægger dem (Berggren, Ibsen & Jespersen 1987b:234f).

Undersøgelsen af *Idrættens Trækfugle* forsøger altså at aflive myterne om, at der skulle være specielt meget ledermangel blandt unge i dag frem for 'i gamle dage', og at frafaldet

af ledere indenfor den folkelige idræt skyldes konkurrence fra andre idrætsorganisationer. Undersøgelsen antyder derimod, at der er en modsætning mellem de folkelige idrætsorganisationers og gymnastik- og idrætshøjskolors idealer på den ene side og eleverne, som ikke tillægger lederuddannelserne den samme betydning, på den anden side. Denne spænding mellem institutionernes idealer om at uddanne folkelige ledere og elevernes måder at forholde sig dertil gennem deres praksis er mit afsæt i denne analyse.

Der er ikke tidligere udført en decideret undersøgelse af træneruddannelser indenfor sportsbevægelsen. DIF har dog iværksat en omfattende analyse af kulturelle værdier i en række projekter, opgaver og aktiviteter, der er organiseret under DIF.⁴ Rapporten bærer titlen *Kærlighed og konsensus* (Molin 1996). Molin præsenterer et alternativt vokabularium for en række værdier ved organisationskulturen i DIF, der går på tværs af de enkeltes roller i og holdninger til organisationsfællesskabet.

Baggrunden for DIF's iværksættelse af undersøgelsen forud for sit 100-års-jubilæum var 'ønsket om at diskutere den hundrede åriges fremtid' i forlængelse af diskussioner om handikapspørgsmål, integration og ligestilling m.m. og arbejdet med udviklingen af 'et sammenhængende politikatalog' (ibid: forord). Undersøgelsen har dog også (med eller uden forsæt) peget på, at der ikke er en direkte sammenhæng mellem de overordnede politiske idealer i DIF og deltageres praksis i lokalforeningerne.

Lokalt er man afvisende overfor 'missionærer' og med mindre de centrale 'politiske' fremstød tilfældigvis rammer ned i nogle aktuelle lokale problemstillinger så ignoreres de (ibid:18).

Undersøgelsen *Kærlighed og Konsensus* (Molin 1996) udpeger ligesom *Idrættens Trækfugle* (Berggren, Ibsen & Jespersen 1987a, 1987b) en modsætning mellem de institutionaliserede idealer og deltageres hverdagsliv i idrættens verden. Baggrunden for undersøgelse er anderledes end min analyse, men ikke desto mindre peger de på relevansen af at afdække ikke alene modsætningen, men også den kulturelle overlevering fra institutioner til elevgrupper i det danske idrætsfelt.

Projektets formål og operationaliseringen deraf

Med manglen dels på komparativ analyse i dansk idræthistorisk forskning,⁵ dels på sammenstilling af institutions- og aktørniveauet i tidligere studier af danske idrætsuddannelser er dette projekts formål at bidrage med:

1. en komparativ analyse med empiriske beskrivelser af kulturhistoriske forskelle og ligheder mellem to danske idrætsuddannelser af folkelige ledere og elitetrænere, og
2. en teoretisk forståelse af, hvorledes de folkelige og industrielle traditioner bliver videreført af såvel institutioner som aktører i det danske idrætsfelt.

Projektet har altså to sammenhængende formål. For det første er det empiriske formål ved hjælp af den etnografiske komparative metode at afdække forskelle såvel som ligheder ved de kulturhistoriske træk, der kommer til udtryk ved de to uddannelser. Ved hjælp af

etnografisk feltarbejde med deltagerobservationer er projektet desuden rettet mod ikke kun at beskrive specifikke institutioners uddannelsesidealer (her ved GIV og DTA), men også praksisperspektivet for konkrete aktører (her 18-30-årige elever).

For det andet er det projektets teoretiske formål at bidrage til forståelsen af, hvorledes traditioner, der har baggrund i de folkelige bevægelser og industrialiseringen, som udviklede sig sidst i 1800-tallet, bliver overleveret ved idrætsuddannelser i feltet. Hertil vil jeg anvende to centrale perspektiver i den nyere antropologiske teoriehistorie; nemlig Pierre Bourdieus feltteori (bl.a. Bourdieu 1977, 1997) og Fredrik Barths analysebegreb 'strømme af kulturelle traditioner' (bl.a. Barth 1989, 1993). Sammentænkningen af de to teoretikere gør det muligt at anlægge et dobbelt analytisk perspektiv. For det første analyseres, hvorledes traditionerne er institutionaliseret i feltet, og for det andet analyseres, hvorledes aktører forholder sig til traditionerne ud fra deres erfaringer, der er hentet fra flere kulturelle strømme i feltet.

I operationaliseringen af formålet har jeg udviklet en række analytiske perspektiver. Foruden de fysiske rammer undersøges overleveringen af traditioner via andre centrale områder i socialiseringen af de to elevgrupper; nemlig de eksplicite diskurser ved institutionerne og de mere eller mindre implicite kulturelle koder for folkelige ledere og elite-trænere. De tre analysedele; rum, diskurser og koder i praksis, er desuden blevet udviklet i et samspil mellem empiri og teori, så analysen af traditioners videreførelse ved GIV og DTA også finder teoretisk understøttelse hos Barth. I det følgende vil fokus være på analysen af diskurser.

Diskursanalyse

En klassiker i det nu store udvalg af diskursanalytiske tilgange er den franske filosof og idehistoriker Michel Foucault (1926-1984). Foucault har mere end nogen anden op gennem 1960-70'erne gjort diskursbegrebet kendt indenfor human- og socialvidenskaberne (Thomsen 2000). Foucault har gennem sit forfatterskab udviklet en videnskabsarkæologisk⁶ og en genealogisk metode⁷, der afdækker hhv. diskursive procedurer i den historiske udvikling af givne vidensfelter og fremkomsten af nutidige diskurser. Man kan imidlertid ikke finde en sammenhængende diskursteori i Foucaults arbejde, men derimod en række 'diskursive analysestrategier' (Åkerstrøm Andersen 1999:29).

I sin tiltrædelsesforelæsning som professor ved Collège de France spiller Foucault på dobbeltheden ved den franske titel *L'ordre du discours* (Foucault 1971/2001), der foruden diskursens orden kan betyde diskursens ordning. En institutions diskursorden udstikker samtidig ordninger for socialiseringen af eleverne. Ingen får adgang til diskursordnen, hvis han eller hun ikke opfylder visse krav eller fra starten er kvalificeret dertil (ibid:26). De to elevgrupper bliver til en vis grad indordnet ved optagelsen; efter almene krav ved GIV eller efter specifikke kvalifikationer ved DTA.⁸

Foucault sætter med sin strukturalistisk inspirerede tilgang fokus på, hvorledes institutioner har magt til at definere forskellige diskursordner for de involverede. Hermed går Foucault mere eller mindre ud fra, at diskursive idealer virker socialiserende på den enkel-

te. Med andre ord overser en diskursanalyse let den enkelte aktørs erfaringer og den kulturelle kompleksitet ved hverdagslivets praksis. Disse begrænsninger ved diskursanalyse giver metodiske udfordringer for etnografer:

Problemet er at finde en måde, hvorpå man kan beskrive et dominerende mønster, mens man viser, i hvor høj grad folk ignorerer eller aktivt bestrider det (Whyte 1994:65).

Her vil jeg forsøge at adressere problemet ved ikke alene at beskrive de forskellige institutionaliserede diskursordner, men også gradvist at inddrage eleverne som aktører, der enten taler hen over diskurserne eller modsiger de forskellige (ud)dannelsesidealer.

Det nedskrevne og talte, det formelle og uformelle

For at udfolde nuancerne i materialet vil jeg analysere en række niveauer i det, der mere eller mindre eksplicit bliver verbaliseret indenfor de to diskursordner ved GIV og DTA. Hertil er jeg inspireret af den amerikanske sociolog Robert Wuthnow.

I Wuthnows studier af diskursive fællesskaber opfordrer han til en detaljeret analyse af, hvorledes ideologier (og traditioner) udspiller sig som diskurser i samfundet:

Discourse subsumes the written as well as the verbal, the formal as well as the informal, the gestural or ritual as well as the conceptual. It occurs within communities in the broadest sense of the word (Wuthnow 1989:16).

Diskursen rummer en række elementer (nedskrevne og verbale, formelle og uformelle, begrebsmæssige og rituelle). Wuthnow fremhæver desuden, at diskurser udspiller sig i en bred samfundsmæssig kontekst. I sine analyser kommer Wuthnow bl.a. ind på, hvorledes institutionelle kontekster som skoler udgør rammen for, at en given ideologi bliver reproduceret og produceret. På de to danske uddannelsesinstitutioner, hvor jeg har udført feltarbejde, sker der ligeledes en reproduktion af diskursive idealer, der kan forstås i et bredt samfundsperspektiv som udtryk for en videreførelse af to kulturelle strømme.

I tråd med Wuthnow inddrages her ligeledes både formelle og uformelle, samt skriftlige og mundtlige bidrag i analysen af de to institutioners diskursordner. Den følgende analyse bevæger sig således fra det formelle til det uformelle, fra det nedskrevne til daglig tale, fra det ideelle til det praksisnære, hvilket bidrager til et stadig mere sammensat billede af de traditioner som videreføres ved GIV og DTA.

Det formelt nedskrevne

Institutionerne er underlagt egne vedtægter som formelt nedskrevne rammer, der er grundlæggende for diskursproduktionen. En sammenligning af Gymnastikhøjskolens første ved-

tægter og begge institutioners gældende vedtægter viser, at der er historisk konstitueret forskellige diskursordner, som ikke sådan lige ændrer sig.

GIV: Dannelse af folkelige ledere

Under den langvarige periode frem mod oprettelsen af GIV i 1951 blev der udviklet en stærk folkelig selvforståelse om, at GIV skulle uddanne folkelige ledere. Således lyder det i formålsparagraffen tilbage fra 1942:

Gymnastikhøjskolens formål er gennem uddannelse af ledere i gymnastik og idræt – på folkehøjskolens grund – at arbejde for at opdrage unge til egnede ledere af det frivillige danske ungdomsarbejde (GIV's første vedtægter).

Ifølge de første vedtægter vil GIV opdrage og uddanne ledere til det frivillige danske ungdomsarbejde, hvilket understøtter højskolens tilknytning til de folkelige gymnastik- og ungdomsforeninger, der gav afgørende støtte ved oprettelsen af GIV.

Nu, mere end et halvt århundrede efter den første formålsparagraf blev nedskrevet, er ordene i Gymnastikhøjskolens vedtægter imidlertid ændret noget.

Højskolens formål er at formidle folkelig oplysning og udvikle ledere til frivilligt foreningsarbejde og idrætskulturelt virke. Undervisning og samvær skal bidrage til at udvikle almene og personlige kvalifikationer samt folkelig og demokratisk dannelse. Ligeledes gives instruktør-, træner- og lederuddannelse samt faglig og personlig dygtiggørelse i bl.a. gymnastik, idræt og friluftsliv (GIV's gældende vedtægter).

Højskolens formål handler nu ikke om 'at opdrage', men om 'at udvikle' ledere til frivillige idrætsforeninger. Desuden er der i de nyeste vedtægter tilføjet, at GIV vil bidrage til at udvikle ikke kun almene, men også personlige kvalifikationer.

Den sidste revidering af vedtægterne skete i 1998 i forlængelse af, at GIV sammen med andre folkehøjskoler havde deltaget i et 'Kompetenceprojekt', som resulterede i såvel en praksisrapport (Hansen & Thastum 1996) som en teoretisk publikation, *Den foranderlige højskole. Kompetenceudvikling i en ny tid.* (Ehlers 1997). GIV har altså på det seneste gjort ekstra meget for at definere de kompetencer, som eleverne kan erhverve sig ved en lederuddannelse. I den teoretiske publikation betoner forstander Hemmingsen demokrati som et nøgleord for folkehøjskolen (Hemmingsen 1997). Fra revideringen i 1998 optræder begrebet 'folkelig og demokratisk dannelse' nu direkte i vedtægterne for GIV. Til den oprindelige formulering om uddannelse af ledere i gymnastik og idræt er der nu også tilføjet andre betegnelser som instruktører og trænere. Desuden er uddannelsen nu defineret således, at eleverne også kan erhverve sig faglig og personlig dygtiggørelse, foruden i gymnastik og idræt er friluftsliv nævnt eksplicit.

I perioden mellem de første nedskrevne vedtægter fra 1942 og de reviderede fra 1998 kan man sige, at der er sket en 'uddannelseseksplosion' i Danmark (Korsgaard 1999:85f). Specielt i 1960-70'erne var der en stor kvantitativ vækst i antallet af unge studerende, og der blev etableret en række nye uddannelsesinstitutioner. Denne udvikling har bevirket, at

folkehøjskoler som GIV (bl.a. for at adskille sig fra nye institutioner i idrætsfeltet) må genformulere deres definition af sig selv som en dannelsesinstitution.

DTA: Idrætsfaglig uddannelse af elitetrænere

I Trænerskolens oprettelseshistorie fremgår det, at det var først efter en række overvejelser om den pædagogiske tilrettelæggelse, at DTA startede i 1988 som en faglig uddannelsesinstitution. Et andet afgørende element ved starten af DTA var de tætte relationer til den danske sportsorganisation DIF; især til nogle af specialforbundene. At den faglige uddannelsestradition og sportstraditionen er centrale elementer ved DTA kommer også diskursivt til udtryk i de gældende vedtægter:

Institutionens formål er:

- at tilbyde træner og instruktøruddannelser på et højt idrætsfagligt niveau
- at tilbyde kurser og efteruddannelse til idrætsledere, trænere og instruktører
- at udføre forskning og udviklingsarbejde inden for idræt med Danmarks Idræts-Forbunds specialforbund som den primære målgruppe.

Det førstnævnte formål, at være en idrætsfaglig træneruddannelse, virker meget vigtigt for DTA. De to næste formål om efteruddannelse og forskning berører ikke direkte det uddannelsesforløb, jeg har fulgt ved DTA. Ikke desto mindre illustrerer det, at DTA formulerer sig selv indenfor en faglig uddannelsesdiskurs på lige fod med universitetet.

En anden vigtig formulering i vedtægterne er, at DIF's specialforbund danner en primær målgruppe for træneruddannelsen ved DTA. Andre eksplicite tilkendegivelser bekræfter også den tætte tilknytning til bredde- og elitesportsorganisationen DIF:

I det hele taget vil vi gerne lave en uddannelse som er meget, meget tæt knyttet op ad specialforbundene. Det er deres uddannelse, vi laver (Trænerskolens rektor i udsendelsen *Træner på Bænken* sendt på Dk 4 2002).

Det formelt nedskrevne giver altså en diskursiv bekræftelse af, at GIV og DTA er tilknyttet forskellige positioner i det danske idrætsfelt. GIV danner ledere til frivillige gymnastik- og idrætsforeninger (qua højskolens bagland tænkes her især på de jyske amtsforeninger), og DTA uddanner trænere til DIF. Denne forskel er også formelt defineret via sammensætningen af de repræsentantskaber, som er institutionernes øverste myndighed, hvor det overvejende flertal af repræsentanter er fra hhv. DGI og DIF.

Tabell 1

GIV	DTA
Frivillige idrætsforeninger	DIF's specialforbund
Undervisning og samvær	Højt idrætsfagligt niveau
Folkelig og demokratisk dannelse	Forskning og udviklingsarbejde
Leder, træner og instruktør-uddannelse	Uddannelse af trænere, instruktører, idrætsledere

En sammenligning af de to institutioners nedskrevne vedtægter opridses en række diskursive forskelle (jf. Tabel 1). GIV vil gennem 'undervisning og samvær' udvikle elevernes almene og personlige kvalifikationer, mens DTA arbejder på et 'højt idrætsfagligt niveau' ved deres uddannelse af de studerende. I de gældende vedtægter anvender GIV formuleringer om 'at formidle og bidrage til' den folkelige og demokratiske dannelse, mens DTA virker mere fagligt og markedsorienterede mod 'at tilbyde' uddannelse, samt 'at udføre' forskning og udviklingsarbejde.

Nogle af de begreber, der blev tilføjet til de nyeste vedtægter for GIV tyder på, at det i de seneste årtier er blevet mere nødvendigt for uddannelsesinstitutionerne at markere deres forskellige idealer om dannelse og uddannelse, men også at nærme sig hinandens områder som uddannelser af ledere, trænere og instruktører indenfor dansk idræt. Institutionernes vedtægter viser dog stadig en gennemgående forskel mellem idealer om folkelig dannelse ved GIV og om idrætsfaglig uddannelse ved DTA.

En forklaring på det er, at GIV og DTA som institutioner i det samme felt må udtrykke forskellige diskursive idealer for at bevare deres særlige positioner som dannelses- og uddannelsesinstitutioner. Samtidig er institutionernes verbalisering af forskellige diskurser ikke kun formelle konstruktioner. Næste afsnit vil uddybe, hvordan den folkelige dannelsesstradition og faglige uddannelsesstradition også uformelt kommer til udtryk i undervisningshverdagen ved de to idrætsuddannelser.

Uformelle begreber om idrætsinteresser og køn

Elevernes uformelle begreber er medtaget her for at tilføje kategorier, der indgår i de to diskursordner, men som ikke direkte følger de forskellige dannelses- og uddannelsesideal-er. Det er vigtigt at understrege her, da der på institutionsniveau i idrætsfeltet kan være en forventning om, at de to elevgrupper skal være bevidste om de overordnede mål for (ud)dannelserne. I undervisningshverdagen er begge elevgrupper derimod først og fremmest optaget af at dygtiggøre sig indenfor specifikke idrætter.

I det følgende vil jeg se nærmere på elevgruppernes uformelle begrebsbrug om idræts- og kønsmæssige relationer. Med til de to diskursordner hører nemlig på et uformelt niveau praksisnære kategorier og en forståelse af sig selv som 'gymnastikpiger og crossdreng' ved GIV og som 'aerobicpiger og fodbold drenge' ved DTA.

Det kan måske forekomme banalt, at påpege afstanden mellem institutionernes formelle idealer og deltagerens uformelle begreber. At de to elevgrupper ikke er optaget af de overordnede diskursive forskelle i idrætsfeltet er ikke i sig selv opsigtsvækkende. Det interessante er imidlertid, at elevgrupperne også bidrager til de to diskursordner gennem deres uformelle begrebsbrug og praksis. Eksempelvis er 'gymnastikpigerne' fortalere for folkelige dannelsesaktiviteter ved GIV til forskel fra 'aerobicpigerne' ved DTA, som definerer og forstår sig selv i forhold til en maskulin sportsverden.

GIV: Gymnastikpiger og crossdrenge

Nedenfor er elevernes valg af to linjefag ved GIV skitseret. Den største idrætslinje er rytmisk gymnastik, som ofte bliver kombineret med springgymnastik eller teater som andet linjefag. Der er udelukkende kvindelige elever på idrætslinjen rytmisk gymnastik og mange af samme køn på springgymnastik. De få mandlige elever på efterårsholdet 1999 var fordelt på linjerne bortset fra rytmisk gymnastik. Sammenlagt med de internationale elever var der et overtal af mandlige elever på en nystartet linje;⁹ nemlig idrætscross, der med nye individuelle idrætter som skating, mountainbiking og orienteringsløb søger at henvende sig til unge mænd (ifølge notat om medieprofil for GIV 1999). Institutionens initiativ giver således ophav til et dagligt uformelt begreb som 'crossdrenge', der på en gang er formet af institutionens idealer for den nye idrætscrosslinje, men også af idræts- og kønsmæssige relationer i elevgruppen.

Tabell 2

INSTITUTION	LINJE A	LINJE B	ANTAL	M	K
Gymnastikhøjskolen ved Viborg	Rytmask gymnastik og	Springgymnastik	8	–	8
		Teater	10		10
		Svømning	5		5
		Internationalt	2		2
	Friluftsliv og	Springgymnastik	3		3
		Teater	4	1	3
		Svømning	5	4	1
		Håndbold	2	1	1
	Volleyball og	Springgymnastik	3		3
		Teater	2	1	1
		Svømning	1	1	
		Internationalt	1	1	
	Idrætscross og	Springgymnastik	1	1	
		Svømning	1	1	
		Håndbold	2	1	1

I daglig omtale ved GIV anvender højskoleeleverne blandt hinanden ofte begrebet 'gymnastikpiger'. Der er altså ikke tale om kvinder, men piger, som udgør en gruppe af ungdommeligt sammenknyttede veninder. Generelt er det pigerne (kvinder in spe) som indtager en central placering på GIV både i antal og i den daglige organisering. Det kom bl.a. til udtryk under mit feltarbejde ved, at hvert basishold udpegede en person til højskolens 'Kulturudvalg'. De fire udvalgte var i efteråret 1999 alle piger fra gymnastiklinjen, som i løbet af året planlagde en række fællesarrangementer, der kan siges at understøtte institutionens folkelige dannelsesstradition.

At 'gymnastikpigerne' bidrager til diskursordnen ved GIV og derved også har magt på et uformelt plan ved GIV, så det præger dagligdagen for højskoleeleverne, beskriver en af 'crossdrene' ved GIV:

Vi har nogle, man kan sige, er Gøg og Gokke patruljen her på skolen, nogle rigtige krabber. De kvinder er satme nogle høns. Vi skal ikke sige for meget os mænd, der er

her på skolen, så får vi hak over tuden. Vi havde noget med rygepolitik, hvor vi kunne ryge henne. Det var lige meget, hvad vi kom med af forslag, så blev vi bare hakket på, det var lige før de bed hovederne af os. Der er nogle ting, hvis vi ikke lige gider nogle ting, kommer med nogle meninger og holdninger, så er der nogle af de der høns der, de maner det bare fuldstændigt til jorden. De tror simpelthen, at de er politifolk her på skolen. (Bo)

Bo beskriver kvinderne som dominerende indenfor diskursordnen ved GIV, når der udveksles meninger og laves kollektive aftaler bl.a. om rygning. Bo identificerer sig med et mindretal af rygere og 'mænd' ved GIV. Andre drenge ved GIV var 'venner' med 'gymnastikpigerne' og deltog i den daglige 'hygge' og Kulturudvalgets fællesarrangementer bl.a. en cykeltur til Daugbjerg Kalkminer, teatertur, juleklip med gløgg og æbleskiver m.m. Hverdagen på GIV er således præget af, at nogle af de kvindelige højskoleelever kategoriserer og organiserer en række kulturelle aktiviteter, der understøtter højskolens diskursorden om almen dannelse.

Beskrivelserne ovenfor illustrerer, at eleverne ved GIV bidrager med kategorier til institutionens diskursorden, men gør det i uformelle diskussioner og med aktiviteter, der afspejler fordelingen af idrætslinjer og køn i undervisningshverdagen ved GIV. De studerende på DTA anvender andre begreber som 'aerobicpiger og fodbold drenge'.

Med Barths ord kan man sige, at de to elevgrupper udviser fælles 'concerns' for, hvorledes de med deres specifikke idrætsinteresser og køn kan indgå i hverdagslige sociale relationer ved GIV og DTA. På et uformelt plan ved institutionerne viser der sig således variationer i de to elevgruppers måder at slutte sig til de forskellige diskurser og (ud)dannelses-traditioner. Eksempelvis resonerer 'gymnastikpigerne's' interesser for kollektive og kulturelle aktiviteter bedre end 'crossdrenge's' interesser for individuelle idrætter med den folkelige dannelsesdiskurs ved GIV.

DTA: Aerobicpiger og fodbold drenge

Der var flere hovedfag, som ikke blev oprettet ved DTA i skoleåret 1999/2000 på grund af for få tilmeldte bl.a. gymnastik (som konkurrenceorienteret sportsgymnastik). DTA startede til gengæld et nyt hovedfag, styrketræning, hvor de studerende var næsten lige mange af hvert køn, og et hold med ni kvindelige studerende i hovedfaget aerobic. De mandlige studerende på DTA findes primært indenfor de etablerede sportsdiscipliner. Hovedfagsholdet i fodbold bestod alene af mandlige studerende, badminton ligeså, mens håndbold og svømning var blandet med flest mænd (jf. Tabel 3). Dertil kommer hovedfaget i golf med en stor gruppe af unge fyre, som var optaget på en særlig 3-årig lærlingeuddannelse, hvori der indgår teoretiske studier gennem to semestre ved DTA.

Kategorier som 'aerobicpiger, fodbold drenge og golf fyre' afspejler fordelingen af køn og de hovedfag, der udbydes ved DTA, og viser samtidig, hvilke uformelle og praksisnære forhold eleverne er optaget af i undervisningshverdagen ved DTA.

Tabell 3

INSTITUTION	HOVEDFAG	ANTAL	M	K
Danmarks Trænerskole, Aalborg	Svømning	11	7	4
	Håndbold	9	7	2
	Volleyball	3	2	1
	Fodbold	6	6	
	Badminton	5	5	
	Aerobic	9		9
	Styrketræning	9	5	4

Mens begreber som 'hygge' og 'kulturelle aktiviteter' er centrale i dagligdagen ved GIV, er uddannelsen på DTA i højere grad præget af begreber om 'at bevise sit værd' og om at opnå specifikke 'kvalifikationer'. Ifølge en kvindelig studerende er magten indenfor diskursordnen ved DTA og særligt i den omgivende sportsverden mandsdomineret.

Sportsverdenen i Danmark er ekstrem mandsdomineret i næsten alle idrætsgrene. Piger skal kunne dobbelt så meget hvis ikke mere for at bevise sit værd, uanset hvilket facet i idrætten det er, om det er det teoretiske eller hvad. Ikke overfor læreren, men ude i klubberne. Det gør mig ikke noget, men det er altid fyrene, der først får tilbud om job. Det er sådan set ligegyldig, hvad ens kvalifikationer er, man tør bare ikke binde an med en pige. Det viser sig jo også, at vi er to piger i år og 7 drenge, fodbold er kun drenge. Aerobic er en pigesport og en ny sport. (Anne)

Ovenfor beskriver Anne den kønsmæssige fordeling på nogle af hovedfagene ved DTA, hvilket giver ophav til forskellige begreber som 'aerobicpiger og fodbolddrenge'. Med begrebet 'pigensport' antyder Anne en diskursiv forskel mellem konkurrencebetonede maskuline discipliner som fodbold og feminint betonede motionsformer som aerobic.

I analysen ovenfor har jeg kort berørt, hvorledes de kønsmæssige forhold indenfor hhv. gymnastik- og sportskontekster præger den uformelle begrebsbrug ved GIV og DTA. Generelt set oplever pigerne ved DTA at være omgivet af en maskulin sportsverden. De mange 'gymnastikpiger' sætter derimod en kvindelig dagsorden ved GIV også for 'crossdrenge', der fremstår som et mindretal i elevgruppen. Elevernes uformelle begreber illustrerer således, hvordan de to diskursordner også er kønnede.

De to elevgrupper bidrager til de to diskursordner gennem deres begrebsbrug i undervisningshverdagen. Deres kategorier er dog forbundet til uformelle diskussioner og aktiviteter som bl.a. 'gymnastikpiger' ved GIV og 'fodbolddrenge' ved DTA frem for at være knyttet til formelle diskursive idealer om, at eleverne ved GIV som folkelige ledere skal være fortalere for almen dannelse, mens de studerende ved DTA skal rette deres ambitioner mod specialiseret træneruddannelse i en sportsgren.

Eleverne viser gennem deres udsagn, at de har et kendskab til og understøtter de institutionaliserede diskursordner, samtidig med at de forholder sig pragmatisk dertil. Institutio-

ernes forskellige opfattelser af mennesket bliver tilsyneladende opretholdt, selv om eleverne delvist modsiger diskurserne. Foucault beskriver i *The Archaeology of Knowledge* (Foucault 1969/2002), hvorledes diskurser også indeholder modsigelser, både på det overfladiske og det fundamentale niveau. Modsigelserne supplerer med nye argumenter og reorganiserer argumenter uden at ændre på diskursordnen (ibid:172).

Kompleksiteten ved, at der samtidig viser sig forskelle mellem institutionernes idealer for uddannelserne og variationer ved de to elevgruppers måder at forholde sig dertil er gennemgående i den komparative analyse.

Perspektivering: Oplysningsdannelse og uddannelsesdannelse

Afslutningsvis følger her et samlet perspektiv på den overlapning mellem de to (ud)dannelsestraditioner, som bliver antydnet af de to elevgrupper ikke kun i dette uddrag af diskursanalysen, men også i de andre analysedele (Agergaard 2004a).

Der indgår for mig at se et dannelseselement i begge kulturelle strømme. Dannelsen fremgår her ved, at begge uddannelsesforløb udgør en social proces, hvor de to elevgrupper tilegner sig mere eller mindre almene eller specifikke kundskaber som bidrager til deres personlige udvikling. Dannelseselementet kommer dog til udtryk på forskellige måder ved de to institutioner. Hvor elevernes tilegnelse af folkelig dannelse er knyttet til oplysningsidealene ved GIV, er tilegnelsen af faglige kundskaber forbundet til uddannelsesidealene ved DTA.

Det fælles dannelseselement skal ses i et bredt kulturhistorisk perspektiv, da der udviklede sig to danske (ud)dannelsestraditioner op gennem 1800-tallet i opgøret med den klassiske dannelse i Latinskolen.

Den ene var den moderne borgerlige dannelse, en 'uddannelsesdannelse', som i sidste del af 1800-tallet kom til udtryk i det borgerlige og reviderede latinskoleforløb. Dette dannelsesideal vandt efter 1903 kampen om skolen. Den anden var den folkelige dannelse, en 'oplysningsdannelse', det dannelsesideal, som højskolen stod for, og som fremmede en selvbevidsthed især i bondestanden (Mørch 1995:170).

Sven Mørchs begreber pointerer overlapningen ved, at der indgår et dannelseselement i den oplysningstradition, der er blevet fremmet ved oprettelsen af højskoler i det danske land, og at der samtidig indgår et dannelseselement i den uddannelsestradition, der har udviklet sig i de danske folkeskoler og i det formelle uddannelsessystem. Oplysningsdannelsen og uddannelsesdannelsen har som udgangspunkt været knyttet til forskellige klasser og samfundstyper; nemlig hhv. bondestanden og landbosamfundet, eller borgerskabet og et fremvoksende industrisamfund.

Begrebet oplysningsdannelse er for mig at se stadig relevant til at betegne, hvorledes elever ved GIV kan tilegne sig almene og pædagogiske kundskaber, mens begrebet uddannelsesdannelse kan karakterisere, hvordan de studerende ved DTA i højere grad kan tilegne sig specialiserede og faglige kundskaber. Korsgaard har pointeret, at tendensen i dag er,

at den personlige dannelsesform bliver fremtrædende (Korsgaard 1997). Den personlige dannelse sker dog på baggrund af forskellige traditioner, der i dette tilfælde kommer til udtryk ved, at hhv. almen oplysning eller faglige kundskaber indgår i den personlige udvikling af elever ved GIV og DTA.

Set i et fremtidsperspektiv er spørgsmålet nu, hvad der vil ske med (ud)dannelsestraditionerne med udviklingen af det såkaldte videns- og kundskabssamfund (Korsgaard 1999). Vil dannelseselementet forsvinde til fordel for en fokusering på formel uddannelse, akademiske kvalifikationer og faglige kompetencer? En del højskolefolk frygter, at den folkelige dannelsesstradition ikke kan klare konkurrencen med en række nye uddannelsestiltag. Jørgen Gleerup beskriver eksempelvis, hvorledes højskolebevægelsen og de folkelige dannelsesbegreber er truet i dag af nye uddannelses- og managementbegreber, der fulgte med et uddannelsespolitisk skift til New Public Management i 1980-90'erne (Gleerup 2000:6). Jeg har i en anden sammenhæng sat spørgsmålstegn ved denne diskussion (jf. Agergaard 2004b). Barth inviterer nemlig til en forståelse af, at traditioner ikke i sig selv er en essens, der opstår og dør ud (jf. Shils 1971). Traditioner er heller ikke alene konstruerede diskurser, der kommer til udtryk i festtaler (jf. Hobsbawn & Ranger 1983). Derimod bliver de to kulturelle strømme samtidig videreført og fornyet i flere forskellige former; for det første i materialiserede former i de forskellige rum til idrætsuddannelse ved en højskole og en trænerskole, for det andet i verbaliserede former som beskrevet i denne analyse af diskurser og for det tredje i praktiserede former af de to elevgrupper som kommende ledere og trænere.

Noter

- 1 Efter lottospil blev indført som et supplement til tips i 1988, er tipsmidlernes samlede beløb vokset markant. Efter 1988-loven modtog DIF 45 % af de tipsmidler, der fordeles til idrætsformål, mens DDSG & I og DDGU (nu samlet i DGI) hver fik 21,5 % af andelen til idrætsformål (Ibsen 1995: 45).
- 2 Institutionsbegrebet anvendes her konkret om de to idrætsuddannelser, samtidig med at institutionerne i en mere abstrakt forstand er repræsentanter for forskellige kulturelle traditioner i det danske idrætsfelt. Skoler er interessante som institutioner, da de samtidig formidler og fornyr viden (Liedman 2000: 214f).
- 3 Under mit feltarbejde diskuterede højskolelærerne bl.a., hvordan de skulle forholde sig til DGI's daværende formand Leif Mikkelsens kritik af gymnastik- og idrætshøjskolerne (bl.a. ved DGI's årsmøde 1999), og om GIV skulle indgå sammen med andre idrætshøjskoler i det, man frygtede ville blive et DGI-styret lederuddannelsesprojekt. GIV har fra efteråret 2001 samarbejdet med DGI om lederuddannelse af op til 40 elever årligt og samtidig forsøgt at fastholde en selvbestemmelse over deres idrætsuddannelse.
- 4 Handelshøjskolens efteruddannelsescenter har udført undersøgelsen, der består af tre dele: 1. en deltageraktiv projektanalyse af enkelte udviklingsprojekter i DIF, 2. en dialogbaseret forbundsanalyse af den daglige opgavevaretagelse i enkelte specialforbund

- og 3. en telefonbaseret medlemsanalyse ved interviews af DIF's medlemmer tilfældigt udvalgt fra en række idrætter og både fra land og by.
- 5 Else Trangbæk har dog indsamlet et stort komparativt materiale ved hjælp af spørgeguides og livshistorieinterviews med 16 kvinder om perioden 1920-50. Herunder indgår kvinder, som har været elever ved gymnastikhøjskoler (Ollerup og Snoghøj) og ved Paul Petersens Institut i København samt kvinder, som har været deltagere ved OL (Trangbæk 2002). Undersøgelsen viser betydningen af tre forskellige socialisationsarealer, hvor det primære fokus var hhv. dannelse, uddannelse og træning.
 - 6 Foucault præsenterer bl.a. i bogen *Ordene og tingene* sin forskningsmetode som vidensarkæologi (Foucault 1966/99). Vidensarkæologien er rettet mod at udforske forskellige procedurer for produktionen af diskurser, som konstituerer forskellige vidensfelter bl.a. historie, psykoanalyse og etnologi (ibid: 424f).
 - 7 Genealogi er en historisk udforskningsmetode, der er inspireret af Nietzsches anvendelse af begreberne Ursprung; oprindelse, Herkunft; herkomst og Entstehung; fremkomst (Foucault 1971/2001: 57-82).
 - 8 GIV stiller det almene krav, at alle elever skal være over 17 år for at kunne starte på et 4-10 måneders højskoleophold. Ved DTA bliver de studerende derimod optaget på en 10 måneders træneruddannelse i et udvalgt hovedfag, indenfor hvilke der er specifikke optagelseskrav. De studerende skal typisk have undervisningserfaringer og trænerkurser i det idrætsfag, de søger optagelse på.
 - 9 Såvel ved GIV som DTA oplever underviserne, at eleverne først og fremmest er optaget af deres idrætslinjer og hovedfag. Det bliver tydeligt artikulert ved GIV bl.a. i en praksisrapport skrevet af to højskolelærere (Hansen & Thastum 1996). Rapporten sammenstiller højskolelærernes og elevernes opfattelser af idrætsuddannelsen. Eleverne forbinder lederuddannelsen med en dygtiggørelse i deres udvalgte idrætslinjer, mens lærerne giver udtryk for almene dannelsesidealer om, at alle fag er vigtige for lederuddannelsen ved GIV (ibid: 12). Ved DTA fremhæver underviserne også, at de studerende (i højere grad end det er tilfældet) må koble fællesfagsundervisningen til deres hovedfag.
 - 10 De 11 internationale elever ved GIV har på grund af sproget ikke besvaret spørgeskemaet ved skolestart og er derfor ikke medregnet i Tabel 2.

Referencer

- Aggergaard, Sine (2004a) *At videreføre traditionerne. En etnografisk komparativ analyse af to danske idrætsuddannelser for folkelige ledere og elitetrænere*. Frederiksberg: Multivers.
- Aggergaard, Sine (2004b) Folkelighed; fra beskyttet diskurs til flydende betegner? I: Christensen, M. K. & Wickman, G. (eds): *Krop, Kompetence og andre ørehængere. Aktuelle begreber inden for pædagogik og sundhed*. København: FADL's forlag. p. 31-46.

- Barth, Fredrik (1989) The Analysis of Culture in Complex Societies. *Ethnos* nr. 3-4: 120-142.
- Barth, Fredrik (1993) *Balinese Worlds*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Berggren, F., Ibsen, B & Jespersen, E. (1987a) *Instruktøruddannelse og instruktørarbejde i folkelig idræt*. Midtvejsrapport. Vejle: DDGU.
- Berggren, F., Ibsen, B & Jespersen, E. (1987b) *Idrættens Trækfugle. Instruktøruddannelse og instruktørarbejde i folkelig idræt*. København: DHL.
- Berggren, F., Ibsen, B & Jespersen, E. (1989) Fra folkeoplysning til foreningsforståelse. Om uddannelse i De Danske Gymnastik og Idrætsforeninger. *Idrætshistorisk Årbog 5*: 114-130.
- Bourdieu, Pierre (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1997) *Men hvem skabte skaberne? Interviews og forelæsninger*. København: Akademisk Forlag.
- Ehlers, Søren (ed) (1997) *Den foranderlige folkehøjskole. Kompetenceudvikling i en ny tid*. København: Udgivet af Foreningen for Folkehøjskoler.
- Foucault, Michel (1966/99) *Ordene og Tingene. En arkæologisk undersøgelse af videnskaberne om mennesket*. København: Samlerens Bogklub.
- Foucault, Michel (1969/2002) *The Archaeology of Knowledge*. London/New York: Routledge.
- Foucault, Michel (1971/2001) *Talens Forfatning. Forelæsningsrapport: Viljen til viden, Nietzsche – genalogien, historien*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gleerup, Jørgen (2000) *Fra beskyttet diskurs til krydspres – højskolen ved en korsvej?* Arbejdsrapport nr. 19. Forskningsprojektet: Voksenuddannelse, folkeoplysning og demokrati. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Hansen, Børge & Thastum, Morten (1996) *De enkelte fags betydning for lederuddannelsen, Praksisrapport – kompetenceprojekt*. Gymnastik og Idrætshøjskolen ved Viborg.
- Hansen, Jørn (1994) Fusioner – Danske Gymnastik og Idrætsforeninger – Danmarks Idræts-Forbund. Et historisk essay. *Idrætshistorisk Årbog 10*: 23-30.
- Hemmingsen, Mogens (1997) Personlig og samfundsmæssig kompetence. I: Ehlers, S. (ed): *Den foranderlige folkehøjskole, kompetenceudvikling i en ny tid*. København: Foreningen for Folkehøjskoler. p. 85-97.
- Hobsbawn, Eric & Ranger, Terence (eds) (1983) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ibsen, Bjarne (1995) Tipsloven. I: Trangbæk, E. (et al): *Dansk Idrætsliv. Bind II. Velfærd og Fritid*. Brøndby: Danmarks Idræts-Forbund. p. 35-49.
- Ibsen, Bjarne (2002) En eller flere idrætsorganisationer – hvorfor forskelle mellem de nordiske lande? I: Eichberg, H. & Vestergaard Madsen, B. (eds): *Idrættens Enhed og Mangfoldighed*. Århus: Forlaget Klim. p. 187-212.
- Ketelsen, Poul (1989) Udviklingen i instruktør- og lederuddannelsen indenfor DDSG & I. *Idrætshistorisk Årbog 5*: 102-113.

- Korsgaard, Ove (1982/97) *Kampen om Kroppen. Dansk idræts historie gennem 200 år.* København: Gyldendal.
- Korsgaard, Ove (1997) *Kampen om Lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år.* København: Gyldendal.
- Korsgaard, Ove (1999) *Kundskaps-kapløbet. Uddannelse i videnssamfundet.* København: Gyldendal.
- Liedman, Sven-Eric (2000) *I skyggen af fremtiden. Modernitetens idehistorie.* København: Gads forlag.
- Molin, Jan (1996) *Kærlighed og Konsensus.* Handelshøjskolens Efteruddannelsescenter/DIF.
- Mørch, Sven (1995) Individualisering, dannelse og uddannelse. I: Jacobsen, J. C. (ed): *Spor: en antologi om almendannelse.* Vejle: Kroghs Forlag A/S. p. 165-197.
- Shils, Edward (1971) Tradition. *Comparative Studies in Society and History* 13: 122-159.
- Thomsen, Jens Peter Frølund (2000) Diskursanalyse. I: Andersen, H. & Kaspersen, L. B. (eds): *Moderne og Klassisk Samfundsteori.* (2. udg.) København: Hans Reitzels Forlag. p. 179-194.
- Trangbæk, Else (2002) Livshistoriske fortællinger om dannelse, uddannelse og træning. I: Christensen, Mette K. (ed): *Aldring og bevægelse i Idræt.* Århus: Forlaget Klim. p. 105-126
- Trangbæk, Else et al (1995) *Dansk Idrætsliv. Bind 1: Den moderne idræts gennembrud 1860-1940, Bind 2: Velfærd og Fritid 1940-1996.* Brøndby: Danmarks Idræts-Forbund.
- Whyte, Susan R. (1994) Diskurser om defekte kroppe. *Tidsskriftet Antropologi* 29: 57-68.
- Worm, Ole (1989) De danske Gymnastik og Idrætshøjskoler. *Idrætshistorisk Årbog* 5: 36-45.
- Wuthnow, Robert (1989) *Communities of Discourse, Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment and European Socialism.* Cambridge/Massachusetts/London: Harvard University Press.
- Åkerstrøm Andersen, Niels (1999) *Diskursive analysestrategier.* Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København.